

Emil Heršak, Ružica Čičak-Chand
Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Primljeno: 10.04.1991.

KANADA: MULTIKULTURALIZAM

SAŽETAK

U ovom radu autori pokušavaju opisati razmjere i aspekte multikulturalizma u kanadskom kontekstu. Na početku radu ustvrđuje se da je multikulturalizam jedan od mogućih političkih rješenja za problem kulturnog pluralizma. Kulturni pluralizam, sam po sebi, jest antropološko stanje koje se jednim velikim dijelom razvija spontano. No, s druge strane, socijalne politike suvremenih država pokušavaju regulirati kulturni pluralizam na razne načine. Preuzimajući model Abu-Labana i Mottersheada, autori navode četiri politička rješenja kulturnog pluralizma: »korporativni« pluralizam (primjer SSSR i Švicarske), nominalni pluralizam (primjer Paragvaja i Islanda), »liberalni« pluralizam (primjer SAD) i tzv. »integrativni« pluralizam koji navodno obilježava Kanadu. U nastavku rada, autori opisuju opće prostorne i povijesne aspekte Kanade, i osobito problem ambivalentnosti ljudi u golemoj i geološko staroj zemlji s razmjerno »plitkom« razinom ljudske prisutnosti. Slijedi pregled naseljavanja Kanade sve do najnovijih imigracijskih valova. Zahvaljujući imigraciji etnička struktura Kanade se mijenjala: u stotinjak godina do 1981. udio ljudi britanskog porijekla je pao od 60 % na 40 %, udio Frankokanadana ostao je približno oko 30 %, no udio Kanadana porijeklom iz drugih zemalja narastao je od 10 % na oko 30 %. Međutim, sama promjena etničke strukture nije presudno utjecala na prihvaćanje politike multikulturalizma. Prema autorima, najvažniji faktor za razvitak kulturnog pluralizma bila je prisutnost ljudi francuskog porijekla u inače britanskom imperijalnom kontekstu. Frankokanadani su uspijevali stalno povećavati svoje brojeve sve do sredine 20. stoljeća, kad ih je napokon zahvatila demografska tranzicija. Poslije toga jačaju i politički zahtjevi Frankokanadana za veću autonomnost u odnosu na dominantni anglokanadski kontekst. Među inim, i u kontekstu tih pritisaka Kanada je 1960-ih godina ušla u krizu. Autori opisuju pokušaje kanadske vlade da u to vrijeme izradi novi program dvojezičnosti u zemlji. No na vrhuncu krize, Kanada se okrenula prema alternativnom konceptu »multikulturalizma u dvojezičnom okviru«. U nastavku rada, autori opisuju opće razmjere te nove »multikulturalne« politike, navodeći zatim razne (kanadske) kritike na račun smisla i dometa multikulturalizma u Kanadi. Na kraju teksta, ponudena su tri opća zaključka: prvo, multikulturalizam može zaista olakšati prilagodbu doseljenika u kanadsku sredinu; drugo, ukoliko etničke manjine ne pronađu neku praktičnu i osobitu upotrebu za svoje jezike, multikulturalizam neće moći spriječiti jezičnu asimilaciju; treće, stanje u matičnim zemljama »kanadskih« etničkih skupina vrlo je važno za njihovu afirmaciju u Kanadi (tj. u okviru koncepta multikulturalizma).

Multikulturalizam, u kanadskom kao i u drugim društvima u kojima se o toj shemi govori, u prvom je redu politički program koji pokušava pronaći rješenje za sociohistorijske specifičnosti i sukobe unutar (u ovom slučaju) kanadskoga društva. Inače sam pojam u uskoj je svezi upravo s kanadskim iskustvom. Naime, u radovima koji pokušavaju tipizirati različite oblike kulturnog pluralizma, najčešće se upravo Kanada tretira kao izvorni primjer multikulturalnog društva. Tzv. »etnički mozaik« Kanade prikazuje se kao alter-

nativa etničkom »loncu za taljenje« koji je tobože dugo vremena obilježavao susjedne SAD. Međutim, problem je u mnogome složeniji kad se pređe s političko-deklarativne razine na stvarni izgled društvenog života u Kanadi, odnosno u SAD. I u jednoj i u drugoj zemlji postoje elementi kako »etničkog mozaika« tako i »lonca za taljenje«. Pa ipak, kulturni pluralizam, kao temeljno antropološko stanje, drukčije se izrazio u Kanadi i u SAD. U nastavku, pokušat ćemo opisati najvažnije razvojne parametre za kanadski primjer. No prvo vrijedi zabilježiti neke opće ideje o kulturnom pluralizmu.

* * *

Kulturni pluralizam kao *antropološko stanje* zapravo nije rijetka pojava u svijetu. Rekli bismo da je gotovo pravilo! Naime kulturni život većine zemalja svijeta, čak i razmjerno izoliranih država kao što je Island, sadrži veće ili manje unutarnje razlike, bilo da se radi o etničkim, religijsko-vjerskim ili drugim *kulturno relevantnim* vrstama različitosti. Dođuše, da bi te različitosti označile neku zemlju kao kulturno pluralnu podrazumijeva se da one obilježavaju podskupine unutar njezine ukupne populacije, te da je ukupni kulturni sustav u stanovitaj mjeri isprekidan, odnosno razdijeljen u nekoliko »kultura u dodiru«. Međusobna regulacija tih »kultura u dodiru« odvija se jednim velikim dijelom spontano, ovisno o njihovim mogućnostima da zadovolje date životne potrebne, no u modernom razdoblju na nju snažno utječu i državne (socijalne) politike.

Ovisno o historijskom iskustvu pojedinih zemalja, njihovim državnim načelima (ili mitovima), strukturama moći i prostornom rasporedu nosilaca različitih kultura, državna regulacija kulturnog pluralizma poprimit će, dakle, specifične oblike. Prema jednoj nama poznatoj shemi, koja se odnosi poglavito na *etnički* oblik kulturnog pluralizma, u svijetu postoje četiri osnovne vrste takve državne regulacije:

»Korporativni« pluralizam sadrži visoku mjeru pravnog i formalnog priznavanja etničkih skupina, uz elemente prostorne distinktnosti. Tipični primjeri ovog tipa su Belgija, Nizozemska, Švicarska – a morali bismo dodati i SSSR, ČSFR i bivšu Jugoslaviju. Jasno, u ovom tipu pluralizma heterogenost ne mora biti podjednako prisutna na svim razinama i u svim prostorima zemlje. Suprotna krajnost u odnosu na »korporativni« oblik, bio bi tzv. »nominalni« pluralizam, tj. stanje kada etničke (i rasne) skupine imaju nizak stupanj institucionalne »potpunosti«, a vlade ne priznaju etnije kao korporativne subjekte. Među primjerima »nominalnog« pluralizma navode se Island, Irska, Paragvaj i Tunis. Za razliku od ovih slučajeva, SAD je okarakteriziran kao zemlja tzv. »liberalnog« pluralizma. Obilježja »liberalnog« pluralizma bila bi: blagi stupanj etničke zatvorenosti i (u čistom obliku) potpuna odsutnost pravnog i vladinog priznanja etničkih skupina. Vlade zabranjuju upotrebu etničkih kriterija kako za negativnu, tako i za pozitivnu diskriminaciju građana. Naglasak je na univerzalističke institucionalne norme, i na tretman osobe kao pojedinca, ne kao pripadnika grupe.

Kanada navodno predstavlja tip tzv. »integriranog« pluralizma. U ovome tipu vlade i zakonodavstva službeno priznaju etničke skupine koje (usto) uživaju i osrednju »strukturnu podršku«, no stupanj međusobne zatvorenosti etničkih ustanova ostaje nizak. Dakako, ovakav zaključak za Kanadu polazi ponajprije od službene politike multikulturalizma. Izvan tog okvira, osobito među Frankofonima koncentriranim u provinciji Québecu, a djelomično i među starosjedičkim narodima (Indijancima i Eskimima), postoje težnje ka »korporativnom« pluralizmu.¹

¹ Parafrazirali smo tipološku shemu B. Abu-Labana i D. Mottersheada (1: passim).

Svakako, kulturni pluralizam u Kanadi (kao i u drugim zemljama) i dalje se razvija, pa tako za dublji uvid u kanadski primjer potrebno je iznijeti neke prostorne i povijesne podatke o razvitku ove zemlje.

* * *

Prvi, i u mnogo čemu »iskonski« moment koji određuje Kanadu jeste fizički aspekt, golemost zemlje koja sa svojih gotovo deset milijuna četvornih kilometara prije nalikuje na kontinent nego na »zemlju« u srednjoevropskom smislu. Osim toga, kanadski je prostor unatoč svojoj veličini razmjerno monoton, što još povećava dojam golemosti. Trećinu zemlje pokriva arktička tundra, a gotovo polovinu borealne šume. Reljef je »živahniji« na zapadu, u kordiljerskom pojasu, i u manjoj mjeri na jugoistoku, u porječju St. Lawrencea i Velikih Jezera.

Klima varira od arktične do kontinentalne, s velikom subartičkom zonom i stepskim uvjetima u srednjozapadnim provincijama. Najtoplije je na južnoj obali Britanske Kolumbije, dok je umjereno kontinentalna klima – s jakim snijegom zimi – tipična za područje oko donjih Velikih jezera i uz St. Lawrence. Porječje St. Lawrencea i donjih Velikih jezera ujedno je i najnaseljeniji dio Kanade. Nekih 13.000.000 od ukupno oko 25.000.000 stanovnika Kanade živi na ovom području, od toga oko 3.200.000 u Torontu i 2.900.000 u Montréalu. Prosječna gustoća stanovništva za svu zemlju iznosi svega 2,2 čovjeka na četvornom kilometru (v. 14).

Odnos čovjeka prema prirodnoj sredini javlja se kao konstanta u socijalnoj povijesti Kanade. Zapravo, moglo bi se reći da je taj odnos bio duboko ambivalentan. S jedne strane, tlo, indigeno raslinje i životinjski svijet Kanade razmjerno su stari, u prosjeku stariji po vremenu nastanka od evropskih pandana. Pretkambrijski masiv tzv. kanadskog štita spada čak među najstarije geološke tvorevine na svijetu! S druge strane, ljudski »sloj« prostora vremenski je plitak. U biti, čovjek je dugo vremena izbjegavao kanadsko područje. Čak i Paleoindijanci, koji su stigli iz Azije prije dvadesetak tisuća godina, brzo su nastavili put na jug. Tek kad su južnija područja Amerike bila popunjena, u Kanadi su se zadržali preci Indijanaca iz skupina Algonkuin i Na-Dene, a zatim Eskimi (v. 10: 46-47; 2: 431-432).

Tijekom vremena Indijanci i Eskimi uspjeli su se prilagoditi kanadskoj sredini, ali cijena te prilagodbe, uz djelovanje ekološkog stresa, zakočila je razvitak njihove materijalne kulture. Zato, za razliku od mezoameričkih i andskih područja, nijedna visoka američka civilizacija nije nastala na prostoru Kanade, a najbogatiji kulturni sklop – indijanske kulture na primorju južne Britanske Kolumbije – neki stručnjaci ocjenjuju kao (moguću) »slijepu ulicu« previsoke kulturne adaptacije (6: 386). Sljedbeno, kad su u 16. st. kanadski Indijanci došli u dodir s evropskim kolonistima, njihova tehnološka osnova bila je gotovo na kamenodopskoj razini.

Indijanci i Eskimi, iako su prvi naselili Kanadu, nisu je shvatili kao cjelinu. Svako je pleme ili plemenski savez imao svoju zasebnu domenu, a između pojedinih domena nalazile su se prostrane »ničije zemlje«. Tek će ekspanzija Evropljana, postupno ujediniti sav prostor, ali (opet) u ambivalentnom i nelagodnom okviru. No za Evropljane će se pojaviti i dilema historijske svijesti (i osjećajnosti), koju je, čini se, dobro izrazio kanadski filozof Georges Grant, kad je tvrdio da čovjek evropskog porijekla može otići u planine Stjenjaka, i osjećati da bogovi tamo žive, ali da to ipak nisu bogovi njegova roda (12).

Kanada je imala neki fatalni značaj za Evropljane. Bilo je elemenata privlačnosti i pustolovine, ali od prvih francuskih kolonista do nedavne prošlosti postoji pravilo da su ljudi doseljavali u Kanadu tek kad su im sve druge granice bile zatvorene. S tim u svezi vrijedi se sjetiti da je još Voltaire sveo vrijednost Kanade na »nekoliko jutara snijega« (14: 11). Sličan motiv, ali ovaj put gotovo kao izazov, javlja se na početku jedne frankokanadske pjesme, koja je potkraj šezdesetih postala neslužbenom himnom Québeca: Moja zemlja nije zemlja, već snijeg!

Frankokanadani, danas sve više svedeni na Québécois (Kebekčane), imali su ključnu ulogu u stvaranju Kanade – i to ne samo jer su njihovi preci bili prvi Evropljani koji su se uspjeli saživjeti sa kanadskom sredinom. Naime, upravo je daljnji opstanak Frankokanadana u razdoblju britanske vladavine glavni razlog zašto je kanadska (britanska uprava) morala prihvatiti načelo kulturnog pluralizma.

* * *

Iako su još na početku našeg tisućljeća grenlandski Vikinzi stigli na kanadsko kopno (v. 15), apstrahiramo li tu efemernu epizodu, evropska kolonizacija Kanade počela je, kako smo naznačili, u drugoj četvrti 16. stoljeća. Prvo je 1524. firentinski moreplovac u službi francuskog dvora, Giovanni da Verrazzano, oplovio atlantsku obalu današnjih SAD i istočne Kanade, i nazvao to područje Novom Francuskom. Zatim je kralj Franjo I 1534. poslao Jacquesa Cartiera u Kanadu sa zadatkom da organizira bazu. Na dan Sv. Lovra, Cartier je stigao do ušća rijeke St. Lawrenca, koju je prozvao po imenu spomenutog sveca. Međutim njegovi pokušaji naseljavanja kolonista nisu imali većih uspjeha. Prvi naseljenici umirali su od zime, gladi i drugih nevolja. Stabilne temelje za kolonizaciju uspio je postaviti tek Samuel de Champlain, koji je 1608. podigao utvrdu Québec. (14: 33-35; 20: 21-23).

Sredinom 17. stoljeća Kanada je imala oko 3.000 stanovnika, a do kraja stoljeća, zahvaljujući naporima ministra Luja XIV, Jean-Baptistea Colberta, taj se broj popeo na 15.000 (14: 35). Osim u Québecu, francuski kolonisti naselili su i dio atlantske Kanade, tj. područje koje je u francuskom razdoblju nosilo ime Akadija.

U vrijeme Luja XIV raspravljalo se i o uvozu robova u Kanadu. Naime, 1688. guverner Kanade, Denonville, umolio je Luja da pošalje u Kanadu crnačke robove. Zatim je državni tužilac, Ruette d'Auteuil, pokušao uvjeriti kralja da Kanada neće nikada uspjeti bez robovske radne snage. D'Atteuil je probao uvjeriti kralja da će Crnci uspjevati u sjevernoj klimi. Izgleda da je kralj prihvatio obrazloženja: dao je pristanak guverneru Denonvilleu. No unatoč ponovnih ovlaštenja za uvoz robova 1701. i 1709., Kanada nije mogla postati »drugim Brazilom«, mada su kanadski službenici dalje upućivali molbe u Francusku, prikazujući crnačko ropstvo kao lijek za ekonomske društvene neprilike u Kanadi (7: 125-126). Čak i poslije, kad su Britanci zavladaali Kanadom, crnačka komponenta ostati će neznatna u kanadskom stanovništvu (sve do najnovije imigracije iz Zapadnih Indija), premda je stanoviti broj odbjeglih (pa i oslobođenih) crnih robova iz SAD uspio pronaći utočište u Kanadi (21: 227).

Ključni značaj za povijest Kanade imat će međunarodno rivalstvo između Francuske i Britanije.

Od kraja 17. st. rasli su sukobi između Francuske i Britanije, koji su se prenijeli i na sjevernoameričko područje. U isto vrijeme prirodni priraštaj francuskih kolonista u Kanadi postizao je biološki maksimum, te pomogao da se broj kolonista poveća pet puta tijekom 18. st. Međutim, mirom u Utrechtu (1713) Akadija je pripala Britancima, koji su

zatim raselili oko 14.600 »Akadana«, i preimenovali Akadiju u Novu Škotsku (14: 37-40, 67-40).

Godine 1758. engleski general Johne Forbes i pukovnik Georges Washington zaposjeli su francuske posjede oko donjih Velikih jezera. To je ponukalo Jamesa Wolfa da krene na Québec, koji je tada branio francuski markiz Louis de Montcalm-Gozon. U boju kod Québeca oba su protivnika poginula, no Britanci su ipak izborili pobjedu. Francuski guverner potpisao je 8. rujna 1760. bezuvjetnu kapitulaciju, a zatim je Pariški mir (1763) definitivno zapečatio sudbinu Nove Francuske. U to doba broj Frankokanadana iznosio je oko 75.000. Vodeći računa o toj činjenici, britanski je parlament prihvatio 1774. tzv. Kebeški zakon, kojim je osigurao britansku vlast, ali ujedno učinio stanovite ustupke frankokanadskom pučanstvu, katoličkom kleru i kebeškim veleposjednicima (14: 39, 41, 67; v. 20: 41-49).

Dok je poraz Francuza 1760-63. svakako bio prvi značajni politički događaj u povijesti Kanade, britanski poraz u američkom ratu za nezavisnost može se označiti kao drugi prelomni događaj. Naime, početkom 1780-ih, oko 40.000 britanskih kolonista – tzv. »lojalista« – preselilo se iz novostvorenih SAD u Kanadu. Većina je pošla u Novu Škotsku, no manje skupine, kretajući se uz St. Lawrence do sjeverne obale jezera Ontario, udarile su temelje buduće provincije Ontario. Nakon seobe »lojalista« udio engleskog življa u Kanadi naglo je porastao od 4 % na 14 % (14: 41-42, 67-68; 20: 57-59).

Dakako, treba dodati da čak prije Pariškog mira kanadsko stanovništvo nisu činili ljudi samo francuskog i britanskog porijekla. Naime, njemački doseljenici stigli su u Novu Škotsku već 1751. Poslije su drugi Nijemci stigli iz Pennsylvanije zajedno s »lojalistima«, i osnovali naselja oko današnjeg Kitchenera (stotinjak milja zapadno od jezera Ontario). Pridonošeći kanadskom etničkom sklopu, njemački doseljenici zadržali su svoj način života i običaje, ali nisu pokazali veći interes da ostvare neka posebna zakonska (i politička) prava (18: 12).

Ustavnim zakonom od 1791. Kanada je razdvojena na Donju (frankofonsku) i Gornju (anglofonsku) Kanadu, dok je područje Nove Škotske podjeljeno na četiri kolonije: Novu Škotsku, Novi Brunswick, Otok Princa Edwarda i Cape Breton (koji je poslije opet pripojen Novoj Škotskoj). Iste godine pučanstvo Donje i Gornje Kanade brojilo je oko 180.000 ljudi, od kojih su Frankokanadani činili većinu, iako su sve više doživljavali marginalizaciju u društvenom životu kolonije (14: 42; 20: 62-63).

Britanci su se ponadali da će prekid imigracije iz Francuske, i sve jače doseljavanje iz Britanskih otoka napokon izbrisati francuski element. No visok natalitet – koji je u novijem razdoblju dobio naziv »osveta zipke« – omogućio je održavanje Frankokanadana. Jedan pokušaj asimilacije izvršen je 1838. kad je britanski guverner lord Durham, s izričitim ciljem da razbije etničku kompaktnost Donje Kanade (Québeca), ujedinio Donju i Gornju Kanadu (14: 44).

Naposlijetku, 1. siječnja 1867., Britanskim zakonom o Sjevernoj Americi, Donja i Gornja Kanada, odnosno provincije Québec i Ontario, zajedno s provincijama (kolonijama) Novom Škotskom i Novim Brunswickom stvorile su jedinstveni britanski »dominion«. Taj čin uzima se kao službeni početak Kanade. U idućem razdoblju kanadskoj cjelini pridružile su se srednjozapadne provincije i sjeverne teritorije (1870), zatim Britanska Kolumbija (1871), Otok Princa Edwarda (1873) i na kraju Newfoundland (1949). Franko-

kanadska populacija pala je nakon 1867. u manjinu, na što je djelovala i jaka britanska imigracija.

Marginalizacija je dotad osobito zahvatila domorodačke etnije. Iako su Indijanci u doba borbe Francuske i Britanije na američkom kontinentu poslužili kao korisni saveznici i jednih i drugih, te sve do 1820. imali važnu ulogu i u trgovini krznom (jednoj od primarnih djelatnosti kanadske privrede), odnosi su se poslije sve više mijenjali na njihovu štetu. Njihov se ekonomski značaj izgubio, te su bili primorani naći novi oblik prilagodbe u tržišnoj zemljoradnji odnosno industriji, iako su obje grane ostale strane njihovu načinu života, pa su u njima u najboljem slučaju mogli imati sporednu ulogu (18: 4). Njihov je položaj već tada postao nemoćan, kao što je to očito i danas. Pretpostavka da će život u rezervatima voditi ka prihvaćanju modernog obrazovanja i evropskog stila življenja gotovo je u potpunosti propala. Rezervati su postali paternalistički administrirana getta.

* * *

Godine 1871. Kanada je imala oko 2.000.000 žitelja porijeklom s britanskih otoka – od toga 846.000 Iraca, 706.000 Engleza i 546.000 Škota (14: 69). Stvorila se tzv. anglo-keltska dominantna skupina, koja će do nedavne prošlosti držati najviše položaje moći u zemlji. Među ljudima nebritanskog i nefrancuskog porijekla prevladavali su Nijemci, Nizozemci i Skandinavci.

Bitnu promjenu u etničkoj strukturi Kanade izazvala je imigracijska politiku koju je na prijelazu stoljeća pokrenuo tadašnji ministar za unutarnje poslove Clifford Sifton (1896-1906). Željeći naseliti gotovo pustu zemlju, poglavito zapadne provincije, Sifton je stimulirao imigraciju siromašnih seljaka iz Rusije, Austro-Ugarske i Italije. U to vrijeme naglo je porastao udio slavenskih naroda u kanadskom stanovništvu (14: 52; 20: 192-193). Doduše, prva poljska (i općenito slavenska) naseobina, Wilno u provinciji Ontario, nastala je još 1860, nakon burnih političkih događaja u tadašnjoj Poljskoj. No na prijelazu stoljeća poljska, ruska i osobito ukrajinska imigracija dostigla je vrhunac (14: 78). U dijelovima provincije Manitobe počela su se stvarati kompaktna ukrajinska etnička područja. Uočivši tu tendenciju, i ne želeći da se u Kanadi stvori neki novi »Québec«, vlada je počela upućivati sve Ukrajince, koje nisu unaprijed imali fiksno odredište, u druge dijelove zemlje.

Što se tiče imigracije manjih slavenskih naroda, uključivši Hrvate, ona je dostigla visok omjer početkom 20. stoljeća, ali za razliku od ukrajinskog, ruskog i poljskog priljeva, motiv »osvajanje Zapada« nije bio toliko izražen. Manji slavenski narodi, kao i Talijani, Grci i neke druge skupine imale su *tendenciju* da se nasele u gradovima, i to najviše u provincijama Ontario, Québec i Britanskoj Kolumbiji. Na migraciju manjih slavenskih i mediteranskih naroda bitno je utjecalo uvođenje sistema kvotnih ograničenja u SAD 1924. godine, koja je preusmjerila migracijski priljev iz SAD u Kanadu. Ista pojava desit će se i nakon drugog svjetskog rata, kad će udio Talijana u Kanadi osobito narasti.

U prva tri desetljeća 20. stoljeća u Kanadu je uselilo ukupno oko 4.600.000 ljudi. Ipak pravilo o Kanadi kao zemlji u koju se ide kao posljednji izbor i dalje je vrijedilo, pa je tako 3.400.000 ljudi napustilo zemlju u istom razdoblju (14: 72).

Najjača imigracija zabilježena je u desetljeću od 1901. do 1911. kad je zabilježeno 1.700.000 dolazaka. Što se tiče godišnjih priljeva, vrhunac je dostignut 1913., kad je 400.000 ljudi ušlo u zemlju. Od 1913. do 1930. imigracijski priljev iznosio je oko 100.000 godišnje. (5: 177)

U drugom poslijeraću, od 1946. do 1981., imigracijski priljev dostignuo je oko 5.000.000, dakle nešto više u odnosu na početak stoljeća, ali manje u odnosu na tadašnje kanadsko stanovništvo. Prosječni godišnji priljev iznosio je 150.000 1950-ih godina, 141.000 1960-ih i 144.000 1970-ih godina. U odnosu na razdoblje prije drugog svjetskog rata, doseljenici su bili stariji, bolje školovani, i uglavnom su kanili trajno ostati u zemlji. Razlog se mora tražiti kako u gospodarskom poletu poslijeratne Kanade (koja je nakon drugog svjetskog rata ušla u skupinu najrazvijenih zemalja svijeta), tako i u uvođenju selektivnih imigracijskih mjera. (5: 177)

Tijekom posljednjih dvadeset i pet godina migranti koji su dolazili u Kanadu izabrani su na osnovu stupnja obrazovanja, odnosno stručnih kvalifikacija, znanja engleskoga ili francuskog jezika, te procjene potražnje za određena zanimanja na tržištu. Premda su povremeno uvažavani i humanitarni razlozi (npr. spajanje članova obitelji i prihvat izbjeglica), prevladajući kriterij bio je ekonomski. S obzirom na tako selektivnu imigracijsku politiku, ne iznenađuje da novi migranti, ukoliko uspiju realizirati svoje kvalifikacije, često puta dostižu viši status u zanimanju i više prihode od rođenih Kanadana. To se odnosi osobito na migrante iz Azije i zemalja »Trećeg svijeta«. Od migranata pristiglih između 1971. i 1981., primjerice, 15 % posjedovalo je sveučilišnu diplomu u odnosu na svega 8 % u kanadskoj nemigrantskoj populaciji (23: 11). Postoje, dakako, značajni izuzeci u odnosu na opći visoki socioekonomski status novih doseljenika u Kanadi, pa tako brojni migranti iz »Trećeg svijeta« bilježe viši stupanj nezaposlenosti i niža primanja no što bi odgovaralo njihovim često superiornim kvalifikacijama.

Udio ljudi iz zemalja »Trećeg svijeta« u doseljeničkom priljevu porastao je od 36 % 1971. na 63 % 1980., mada se, doduše, smanjio na 54 % 1982. U tim kontingentima, izbjeglice predstavljaju značajni postotak, oko 140.000 od ukupnog broja doseljenika između 1971. i 1982. (23: 81). Izbjeglice iz Indokine čine najbrojniju pojedinačnu skupinu, tj. 40 % svih prihvaćenih izbjeglica. Godine 1983. vlada je odobrila useljenje za novih 12.000 izbjeglica, od kojih 70 % potječu iz zemalja »Trećeg svijeta«. Iste godine doselilo se blizu 80.000 s tog područja, najviše (38 %) iz Azije i Pacifika (23: 82). Trenutno (1991) Kanada očekuje dolazak čak 220.000 novih migranata; gotovo polovina od njih stići će iz Azije (4: 10).

* * *

Zahvaljujući imigraciji u 19. i 20. stoljeću etnička struktura kanadskog društva doživjela je bitnu promjenu. U stotinjak godina do 1981. udio ljudi britanskog porijekla pao je s oko 60 % na 40 %, udio Frankokanadana zadržao se na oko 30 % – prvenstveno zahvaljujući indigenom rastu – a udio ostalih se povećao od 10 % 1967. na 30 % 1981 (5: 174). Prema popisu 1981. udio žitelja rođenih izvan Kanade iznosio je čak 16,1 %. Među ljudima čiji korijeni ne sežu ni do Britanije ni do Francuske prevladavaju pojedinci njemačkog porijekla (4,7 %), zatim talijanskog (3,1 %), ukrajinskog (2,2 %), nizozemskog (1,7 %) i skandinavskog porijekla (1,2 %) (5: 175). K tome, oko 4,0 % kanadskog stanovništva (1981) potječe iz zemalja »Trećeg svijeta« (Kine, Hong Konga, Indokine, Filipina, Indije, Pakistana, Zapadnih Indija, Južne Amerike, te iz nekih istočnoafričkih i bliskoistočnih zemalja). Danas se očekuje da je taj udio poprilično veći.

Doduše, treba voditi računa i o razlikama u prostornom rasporedu pojedinih etnija. Frankokanadani čine oko 80 % življa Québece, Skandinavci čine 10 % življa srednjozapadnih provincija, a Talijani predstavljaju približno 10 % građana Toronta (5: 175; v. 14: 124). Ukrajinci su do drugog svjetskog rata živjeli pretežno u srednjozapadnim provinci-

jama (60 % u Manitobi, 14 % u Alberti i 12 % u Saskatchewanu), međutim 1981. zabilježen je bitan pomak u prostornom rasporedu ljudi ukrajinskog porijekla (59 % u trima srednjozapadnim provincijama, 25 % u Ontariju i 12 % u Britanskoj Kolumbiji) (9: 502-503).

	(A)	(B)		(A)	(B)
Anglokanadani	10,000.000	6,332.725*	Česi	50.000	55.535****
Frankokanadani	6,700.000	6,093.000*	J.ist. Azijci	45.000	72.960
Nijemci	1,150.000	892.720	Belgijanci	45.000	28.394
Talijani	750.000	709.000	Japanci	42.000	40.245
Ukrajinci	530.000	420.210	Austrijanci	40.000	24.900
Domaći narodi	426.000	373.265	Švicarci	30.000	19.130
Nizozemci	410.000	351.765	Litvanci	26.000	14.725
Skandinavci	395.000	171.715	Estonci	25.000	13.200
Židovi	300.000	245.855	Rumunji	25.000	18.745
Kinezi	290.000	360.320	Latvijci	24.000	12.615
Poljaci	255.000	222.260	Armenci	21.000	22.525
iz Karibije	200.000	48.475	Korejci	20.000	27.685
Portugalci	190.000	199.595	Slovaci	20.000	-
Crnci	-	170.340	Pacif. otočani	20.000	6.625
Grci	155.000	143.780	Romi (Cigani)	20.000	-
Južni Azijci	150.000	266.800	Maltežani	15.000	15.345
Lat. i Juž. Amer.	135.000	132.253	Makedonci	-	11.125
Filipinci	120.000	93.285	Bugari	10.000	-
Mađari	116.000	97.850	Perzijci	10.000	13.325
Arapci	72.000	68.195	Slovenci	-	5.890
Hrvati**	65.000	35.115	Turci	10.000	5.065
Srbi	60.000	9.510	Bjelorusi	5.000	-
Španjolci	55.000	57.125	Albanci	5.000	-
Finci	52.000	40.565	OSTALI	65.000	99.025
Afrikanci	50.000	4.630***			
Rusi	50.000	32.080	Mješovito porijeklo		6,986.346*

* U kanadskom popisu bilježe se kategorije »britansko« odnosno »francusko« porijeklo. Sovjetski izvor raščlanjuje te kategorije pa tako navodi, pored Anglokanadana i Frankokanadana, još 1.000.000 Engleza, 320.000 Amerikanaca iz SAD, 280.000 Škota, 220.000 Iraca, 190.000 Velšana, 100.000 Francuza, 80.000 Anglo-Afrikana, 60.000 Sjevernih Iraca (Ulsterana), 50.000 Anglo-Australaca i 20.000 Anglo-Novozelanzana. Raskorak između naših dviju izvora javlja se kako u različitim definicijama etničkih skupina, tako i u tretmanu (ili netretmanu) velike kategorije »mješovito porijeklo«.

** Prema kanadskom popisu 1981. 53.460 osoba navelo je hrvatski kao svoj materinski jezik. Taj je udio pao na 29.680 u popisu 1986., što upućuje na ozbiljne statističke manjkavosti. Nadalje, osim navednih 35.115 Hrvata »po etničkom porijeklu«, bilo je i 51.205 osoba koji su se općenito izjavili kao »Jugoslaveni«.

*** Afrički Crnci

**** Zajedno sa Slovácima

Udio Kanadana porijeklom iz redova južnoslavenskih naroda vrta se prema posljednjim popisnim podacima između 0,4 i 0,5 %. Glavna je koncentracija u južnom Ontariju,

osobito oko Toronta, i nešto manje na južnom primorju Britanske Kolumbije i u svim većim gradovima. Popisni podaci o etničkom porijeklu i upotrebi materinskog jezika indiciraju da je broj ljudi »jugoslavenskog« porijekla dva do tri puta veći od broja ljudi koji još govori hrvatski, srpski, slovenski ili makedonski jezik.

Sve u svemu, etnička struktura Kanade postala je vrlo šarolika. Apsolutne brojke o pojedinim etničkim grupama nisu sasvim pouzdane, no u gornjoj tablici navodimo: A) procjene Etnografskog instituta Sovjetske akademije znanosti (19), i B) dostupne podatke iz kanadskog popisa 1986.

* * *

Na prvi pogled moglo bi se zaključiti da je etničko usložavanje Kanade osnovni razlog zašto je kanadska vlada u novije vrijeme prihvatila politiku kulturnog pluralizma. Međutim, još su britanske vlasti dopustile stanovit kulturni pluralizam nakon osvajanja Nove Francuske, iako je to zacijelo bio privremeni ustupak, sudeći prema kasnijim pokušajima asimilacije. Dakako, za sve ostale etnije koje su useljavali u Kanadu, barem do šezdesetih godina ovog stoljeća, službeni odnos bio je sličan konceptu »liberalnog« ili pak »nominalnog« pluralizma.

U takvom okviru, škotski, irski, i zatim njemački, skandinavski i nizozemski doseljenici razmjerno su se brzo stopili s anglokanadskom populacijom. Isto se dešavalo i manjim etničkim grupama pretežno iz Evrope, pogotovu u većim gradovima. Anglokanadska skupina dodatno je ojačala uslijed mješovitih brakova, i naravno ekonomskog značaja Britanske imperije. Za mnoge doseljeničke skupine, britanske kulturne vrijednosti, engleski jezik i pripadnost velikom Britanskom imperiju, na stanovit je način kompenzirao njihovu ambivalentnost prema samom kanadskom prostoru.

Krizu u britansko-engleskoj orijentaciji izazvala su dva svjetska procesa iz međuratnog razdoblja. Prvo, Britanija je sve više gubila svoj primat među svjetskim silama, i drugo – SAD su sve više preuzimale njezinu dotadašnju ulogu (22: 36). U takvim okolnostima Kanadani su morali potražiti novi, vlastiti oslonac. Još 1926. Balfourska deklaracija dala im je formalne preduvjete za samostalnost od Britanije, a 1941. Kanadani su stekli i vlastito državljanstvo (14: 182). Međutim, rastuća moć SAD prijetila je da će ugušiti kanadsku samosvijest, koja je inače bila labava i tanko razvučena, uzevši u obzir da su Kanadani živjeli u uskom pojasu uz granicu SAD, sa slabim nacionalno-integrativnim mehanizmima.

U etnokulturnom pogledu, najveći specifikum Kanade u odnosu na SAD bila je njezina francusko-govorna populacija. Ali paradoksalno, upravo je ta populacija predstavljala i najveću kušnju za kanadsku vladu i društvo. Naime, tijekom 20. stoljeća Frankokanadani su doživjeli demografsku tranziciju i »osveta zipke« nije više mogla zajamčiti njihov etnički opstanak. S druge strane, priljev doseljenika različitih porijekla povećavao je udio englesko-govorne populacije u samom jezgru frankokanadske etnije, u provinciji Québec (prije svega u Montréalu). Istovremeno, svi važniji privredni, politički i društveni položaji u zemlji bili su u rukama izvornih i asimiliranih Anglokanadana. Tako je, primjerice, 1957. godine premijer Diefenbaker imao samo jednog Frankokanadanina u svojoj konzervativnoj vladi. Iduće godine uključio je pet, no svi su tobože bili sumnjive sposobnosti (1: 59).

Napetosti između Franko- i Anglo-kanadana približavale su se kulminaciji, na što je djelovala i deruralizacija i stvaranje nove društvene elite u redovima Frankokanadana.

Početkom 1960-ih na kanadskom političkom vidiku već se pojavio kebeški separatizam, koji je prema mišljenju nekih predstavljao prijetnju za tadašnju visoku privrednu konjunkturu. Kao pokušaj smirivanja situacije, liberalna vlada Pearsona pokrenula je 1963. Kraljevsku komisiju za dvojezičnost i dvokulturnost, koja je trebala ispitati nastalu situaciju. U svom preliminarnom izvješću 1965. godine, komisija je izrazila stav da je Kanada upravo prolazila najdublju krizu u svojoj prošlosti (13: 113-114). Dvije godine kasnije osnovana je kebeška stranka (*Parti québécois*), na čelu koje je 1968. došao bivši ministar u liberalnoj vladi René Levesque (14: 121, 183). Cilj stranke bilo je osamostaljivanje Québeca. U istoj 1968. godini, novi vođa liberalne stranke, Pierre Trudeau, koji je imao frankokanadansko i anglokanadsko porijeklo, izborio je pobjedu u federalnim izborima, i okupio oko sebe dio frankokanadske elite. Iduće godine donesen je i zakon o službenoj upotrebi francuskog i engleskog jezika u čitavoj Kanadi (11: 67), mada ni taj zakon ni Trudeauova vlada nije uspjela zadovoljiti frankokanadski otpor.

U jeseni 1970. politička kriza prerasla je u otvoreno nasilje. Pripadnici ekstremne Fronte za oslobođenje Québeca izvršili su otmicu jednog britanskog diplomata, te zatim oteli i pogubili jednog člana Trudeauove vlade, po porijeklu Frankokanadanina. Trudeau je reagirao proglašom o ratnom stanju! U tim dramatičnim okolnostima, Komisija za dvojezičnost i dvokulturnost upravo je završila svoj rad. Trudeau je ocjenio da bi pristanak na dvojnost zemlje, u nastalim prilikama, išao u prilog separatistima. Dakako, po svemu sudeći plašio se anglokanadske reakcije koja bi mogla izazvati frankokanadsku protureakciju. U kritičnom momentu, kako smatraju neki analitičari, »rješavajući« pritisak izvršili su Kanadani ukrajinskog porijekla, tražeći i svoja etnokulturna prava (13: 114). Sljedbeno, 1971. godine, Trudeau je u Parlamentu preinačio zaključke komisije, objavivši politiku »multikulturalizma u dvojezičnom okviru«.

Kanadska multikulturna politika, dakle, nastala je u uvjetima oštrem političke krize. Imajući to na umu, lakše je shvatiti njezine kasnije promašaje i uspjehe. Doduše, jednom kad su je kanadske vlasti donijele, politika multikulturalizma odjednom je videna i kao način da se izgradi svojstven kanadski identitet, koji bi trebao – za razliku od jedinstvenog »nacionalnog mita« SAD – počivati na kulturnoj heterogenosti i dijeljenju (*sharing*) kulturnih tekovina – dakle na vrednovanju »etničkog mozaika«.

Dakako, ostao je i jedan dublji relikv iz prošlosti koji se dugo razvijao upravo po »američkom« obrascu.

Posljedica nasljeđa položaja potčinjenosti i paternalizma s jedne strane, te zahtijev manjina u Kanadi (i svijetu) na pravo identiteta i ravnopravnosti s druge učinili su od kanadskih Indijanaca etničku manjinu koja sad traži svoje adekvatno mjesto u kanadskom pluralističkom društvu. Kanada mora prihvatiti da su starosjedićalačka društva autonomna, a plemenski savezi zakonske jedinice, svaka od njih s pravom da slijedi vlastiti identitet unutar šireg društvenog okvira uz uzajamno prihvaćanje. Kanada danas ima 503.000 Indijanaca, podjeljenih u 596 plemenskih saveza, od kojih nijedan nema više od 13.000 ljudi. Većina njihovih pritužbi odnosi se na zemljišne odnose i prava (4: 11).

* * *

Osnovna načela multikulturalizma obrazložio je Trudeau u parlamentarnom govoru u listopadu 1971. Prema njegovim riječima: »Politika multikulturalizma u dvojezičnom okviru preporučuje se vladi kao najprikladniji način osiguravanja kulturne slobode Kanadana. Takva politika treba pomoći u razbijanju diskriminatorskih gledišta i kulturne

zavisti. Nacionalno jedinstvo, ukoliko uopće nešto znači na dubokoj osobnoj razini, mora se osnivati na vlastitom «tj. pojedinačnom» identitetu; iz toga će izrasti poštovanje drugih i spremnost da se dijele ideje, stavovi i pretpostavke. Jedna živahna politika multikulturalizma pomoći će stvoriti tu osnovnu pouzdanost. Ona može da stvori temelj društva baziranom na *fair-playju* za sve.« (1: 51-52).

Premda se već u ovom obrazloženju javljaju stanovite indikacije da se kulturni izbor zapravo prepušta osobnoj inicijativi pojedinaca, što je inače odlika i »liberalnog« pluralizma, Trudeauova politika odredila je četiri smjernice: Prvo, ovisno o resursima vlada će pomoći sve kanadske kulturne grupe koje žele da se dalje razvijaju i da nešto doprinose kanadskom društvu. Drugo, vlada će pomoći pripadnike svih kulturnih skupina da premoste kulturne barijere i da potpuno sudjeluju u kanadskom društvu. Treće, vlada će podržavati kreativne susrete i razmjene. Četvrto, vlada će (i dalje) pomagati imigrantima da steknu potrebno znanje jednog od dvaju službenih jezika (1: 52).

Naglasak na doprinosanju kanadskom društvu, na premošćivanju kulturnih barijera i na učenju službenih jezika, očito je imao za cilj da osigura opću cjelovitost kanadskog društva, sukladno modelu »integrativnog« pluralizma. S druge strane, vlada je službeno podržala opstojnost etničkih skupina imenovanjem već 1972. ministra za multikulturalizam, stvaranjem direktorata za multikulturalizam, i zatim 1973. osnutkom savjetodavnog odbora za multikulturalizam. Podršku etničkim grupama dale su i federalne agencije poput Kanadskog koncila, Nacionalnog filmskog odbora i Nacionalne knjižnice (1: 52). Treba još istaći i financijsku pomoć koju je vlada dodijeljivala pripadnicima etničkih zajednica za samoorganiziranje, za tečajeve materinskog jezika, folklorne susrete i slično. Tečajevi jezika većih etničkih skupina (primjerice talijanskog i ukrajinskog) uvedeni su i u neke državne škole.

U svakom slučaju, bez obzira na konačne ocjene, prvi pokušaji politike multikulturalizma uspjeli su skrenuti pozornost na postojanje mnoštva ljudi u Kanadi čiji preci nisu stigli iz Francuske ili s Britanskog otočja.

* * *

Najveću kritiku prema politici multikulturalizma izrazili su frankokanadski intelektualci (22: 109). Oni su vidjeli novu politiku kao anglokanadsku podvalu, s ciljem da potkopa položaj njihova naroda. Što se tiče okvira tzv. dvojezičnosti, Frankokanadani su istakli da se to odnosi uglavnom samo na Québec, gdje omogućuje ne samo održavanje indigene anglokanadske manjine, već isto tako potiče englesku jezičnu asimilaciju nebritanskih imigranata u središtima frankokanadske većine.

Reagirajući na nezadovoljstvo, provincijska vlada Québeca donijela je 1974. nacrt zakona i tzv. povelju o francuskom jeziku kojim je francuski imao postati jedini službeni jezik u Québecu, i jezik nastave za svu djecu, osim za djecu pripadnika »engleske« manjine (11: 65). Međutim, te mjere nisu spriječile pad liberalne vlade u Québecu, i izbornu pobjedu 1976. godine separatistički orijentirane Kebeške stranke (20: 337).

Iako je propao referendum za otcjepljenje što ga je Kebeška stranka organizirala u svibnju 1980. (tek je 40,8 % svih Kebekčana, odnosno 48 % francusko-govornih Kebekčana bilo spremno u to vrijeme prihvatiti izlazak iz Kanade), Kebeška stranka opet je pobijedila u provincijskim izborima 1981. (v. 20: 341-342, 351). Slijedio je raskol u stranci, koji je omogućio liberalnu pobjedu u izborima 1985. Međutim i liberalna vlada nastavila je politiku veće samostalnosti Québeca.

U međuvremenu, tjedan dana nakon propasti kebeškog referenduma, Trudeau je sazvao sastanak na vrhu o ustavnim promjenama u zemlji. Novi ustav donijet je 1982., no odmah je otvorio pitanje ima li Québec pravo, kao dio kanadske federacije, donijeti zasebne zakone o upotrebi jezika (11: 66).

Naposlijetku, godine 1984. Trudeau je dao ostavku nakon petnaest godina na čelu države (s jednim kraćim prekidom). Tri godine poslije, konzervativna vlada Briana Mulroneyja pokušala je tzv. Sporazumom u Meek Lakeu postići da sve provincije zadrže službenu dvojezičnost, ali i da priznaju Québec kao posebno društvo. Iste 1987. godine donijet je novi zakon o službenim jezicima koji je odredio pravo ljudi da ih vlada opslužuje na jeziku što ga sami izaberu. Međutim, već 1988. liberalna vlada Québeca donijela je vlastiti zakon po kojemu su svi javni natpisi u Québecu morali biti na francuskom jeziku. (11: 67)

Zacijelo nije slučajno da je u istoj 1988. godini federalna vlada (ovaj put na inicijativu konzervativaca a ne liberala) prihvatila novi zakon o multikulturalizmu, koji je potvrdio ustavno pravo Kanađana, da bez obzira na porijeklo, sačuvaju, razvijaju i međusobno dijele svoje kulturne baštine (11: 67). Naime, u to vrijeme odnosi između Québeca i ostale Kanade ponovno su proživljavale napetosti, a intransigentnost anglokanadskih provincija zaprijetila je da će ugroziti osnove Sporazuma u Meek Lakeu.²

* * *

Spomenuli smo frankokanadsku kritiku kanadske politike multikulturalizma, no Frankokanađani (odnosno Kebekčani) nisu bili jedini koji su iznijeli kritična gledišta. Početkom 1980-ih, jedan od dotad najvećih pobornika multikulturalizma, Kanađanin ukrajinskog porijekla Manoly Lupul, proglasio je tu politiku potpunim promašajem.

Prema mišljenju Lupula, kanadsko društvo, budući da je utemeljeno na masovnoj proizvodnji, nužno je moralo naglasiti standardizaciju. Sve što je spriječavalo standardizaciju, pa prema tome i etničke vrijednosti, moglo je u najboljem slučaju računati na minimalnu podršku (16: 102). Osim toga, Lupul je smatrao da veći dio kanadskog pučanstva jednostavno nije zainteresiran za multikulturalizam. U tom smislu, navodno ni jedan ugledni kanadski privrednik, umjetnik, viši državni službenik, vrhunski športaš ili novinar nije prihvatio politiku multikulturalizma (16: 102-103). Što se tiče samih etničkih skupina, Anglo-Kelti i Frankokanađani tobože vide sebe kao »narode utemeljivače« – dakle

²Da bi se shvatio položaj Kebekčana treba imati na umu i demografski faktor, tj. pad nataliteta i nemoćnost Frankokanađana da održe svoj udio u kanadskom stanovništvu pukim prirodnim priraštajem. Suočena s vizijom starenja i demografskog (odnosno etničkog) gubitka »terena«, kebeška je vlada počela davati novčani poticaj od 6.000 dolara za svako treće dijete. To je ublažilo, ali nije preokrenulo opći trend. Iz tog razloga, vlada Québeca počela je pokazivati veći interes za useljeničku politiku, pa je zajedno s federalnom vladom sudjelovala u kreiranju takvih mjera kojima je olakšala ulazak migranata u Québec (u odnosu na druge dijelove Kanade). Budući da su upravo Francuzi (matični narod Kebekčana), od svih evropskih naroda najmanje skloni emigraciji, barem prema Sjevernoj Americi, Québec se orijentirao na Sjevernoafrikance, Kmhre, Haićane, Vijetnamce, Senegalice i sve one strance koji bi bili spremni obrazovati svoju djecu na francuskom jeziku – što je, naime, uvijek prihvatno. No među migrantima koji nisu imali neko predznanje francuskoga, dominacija engleskog jezika na većem dijelu sjevernoameričkog kontinenta (pogotovo u ekonomski jakim područjima) povlačila ih je dalje u englesko-govorna područja. Takvi migranti, ukoliko i započnu svoju doseljeničku »karijeru« u Québecu, vrlo često odlaze nakon stanovita vremena dalje. Od kraja drugog svjetskog rata Québec je tako izgubio 40 % svojih migranata, a izgleda da se taj trend odlazaka pojačava. Da bi trajno zadržao jednoga migranta, Québec mora privući čak tri. To znači da ukoliko ne dođe do intenzivnijeg prirodnog priraštaja, Québec će trebati 100.000 migranata godišnje da bi do godine 2040. kompenzirao 1 % godišnjeg gubitka stanovništva (4: 10).

izvan etničkih konteksta multikulturalizma – dok su se kanadski Skandinavci, Danci, Nizozemci, Nijemci, i druge skupine sjevernoevropskog porijekla lako stopile u anglokanadsku masu, i zatim pokazale gotovo nikakav interes za multikulturalizam (16: 101, 103–104). Prema Lupulu, jedino su se dvije skupine ozbiljno zanimala za multikulturalizam: Ukrajinci i Balti s jedne strane, i vidljive (rasne) manjine s druge strane. Međutim, mogućnosti stvaranja neke koalicije između ovih dviju skupina za daljnje promicanje multikulturalizma nisu bile realne (16: 104–105).

Lupul je zaključio da se više ništa ne može učiniti za obnovu multikulturalizma, mada bi možda situacija bila drukčija da je vlada svojevremeno podržala ustavna prava pripadnika etničkih manjina na školovanje na vlastitom jeziku (16: 106).

Kasniji kritičari (v. primjerice Isajiw /13/) ukazali su na stanovitu brzopletost u Lupulovim argumentima, što je zacijelo izraz njegove razočaranosti, no čini nam se da je ipak pogodilo bit problema. Liberalni tržišni odnosi svakako su išli za većom standardizacijom, pri čemu je odstupanje (recimo u smjeru etničkih vrijednosti) uglavnom shvaćeno kao trošak. Zatim, anglokanadsko dominantno društvo zaista se pokazalo indiferentnim prema multikulturalizmu. Primjerice, jedno istraživanje u Novoj Škotskoj pokazalo je da trećina »Anglo-Kelta« uopće ne zna što je multikulturalizam (8: 401). Istina, većina ga pasivno odobrava, ali sve dok ne zadire u njihove živote (8: 405).³ Što se tiče Frankokanadana – vidjeli smo da je njihov odnos prije negativan negoli indiferentan. Naposljetku, Lupulov komentar o malim izgledima za savez između »bijelih« manjina orijentiranih prema multikulturalizmu i vidljivih manjina odgovara uvriježenim shemama o etničkoj stratifikaciji u zapadnim društvima. Prvi ne žele »kompromitirati« svoj stečeni položaj eventualnom vezom sa »parijama«, dok drugi sve više usmjeravaju svoje akcije prema području ljudskih prava i borbe protiv rasne diskriminacije.

* * *

Rasizam nije novina u Kanadi. Naime, kanadska useljenička politika sve do završetka drugog svjetskog rata izražavala je ne samo kanadsko-britansku kolonijalnu prošlost već također rasne teorije koje su dominirale tijekom 19. i prve polovine 20. stoljeća u Sjevernoj Americi i Evropi. Bilo je uobičajeno vjerovati da je »bijela rasa« superiornija u odnosu na druge. Štoviše, i evropski narodi dijelili su se na više i niže »rase«, pa su tako teutonski sjeverni Evropljani smatrani boljima od slavenskih naroda ili Židova, dok su Crnci i Azijci smatrani a priori manje vrijednima i posve nepoželjnima. Jedan od drastičnih primjera rasne diskriminacije prema Azijcima bilo je tretiranje japanskih Kanadana za vrijeme drugog svjetskog rata. Naime, nakon napada na Pearl Harbour, ugledajući se na Ameriku, Kanada je evakuirala sve japanske Kanadane iz Britanske Kolumbije zbog navodne opasnosti od njihove subverzivne djelatnosti (23: 133). No reakcija je nadmašila potrebe državne sigurnosti, upravo zbog »rasnog« pristupa. Tako su svi japanski muškarci, žene i djeca, bez obzira jesu li rođeni u Kanadi, naturalizirani ili japanski državljani, premješteni u Albertu i u druga područja u unutarjnosti zemlje i tamo su zadržani do kraja rata u uvjetima sličnim koncentracijskim logorima. Njihova imovina, uključujući kuće, poslovne prostorije i druge nekretnine konfiscirana je i prodana za minimalnu cijenu.

³ Među primjedbama na račun multikulturalizma iznijeta su mišljenja: 1) da se radi o strategiji liberala za pridobivanje glasača; 2) da je riječ o isticanju samo »zgodnih« etnija; 3) da se propovjeda trpeljivost na uštrb stvarnosti; 4) da je multikulturalizam gubitak vremena i sredstava; 5) da pomoć manjinskim kulturama vodi do razdora; 6) da vlada ne bi smjela ni podržavati, ni sprječavati razvitak drugih kultura (8: 401).

Imajući u vidu iskustva s rasizmom, ukoliko politika multikulturalizma treba imati neko značenje osobito za »vidljive manjine« (dakle za migrante iz tzv. »Trećeg svijeta«) glavni naponi moraju ići ka eliminaciji rasizma. Izvještaj komiteta donjeg doma federalne vlade u svezi s obojenom populacijom u kanadskom društvu pod naslovom »Jednakost danas« iz 1984. između ostalog konstatira da je rasizam u Kanadi endemičan i da će biti nužne krupne reforme prije no što se njegove institucionalne i individualne manifestacije iskorijene (23: 132).

Različite studije otkrivaju stupanj rasnih predrasuda u kanadskom stanovništvu. Dornorodni narodi, Crnci, Azijci, – svi se oni nalaze vrlo nisko na ljestvici društvene prihvatljivosti u poredbi s Kanadanima britanskog, američkog, francuskog ili drugog evropskog porijekla. Diskriminacija kod zapošljavanja, u sferi stanovanja, u javnim službama, dobro je dokumentirana. Unatoč činjenici da su federalna i vlade provincija osnovale Komisiju za ljudska prava sa stanovitim ovlaštenjima za razmatranje žalbi i njihova rješavanja, pomoć dostupna pojedincu koji je izložen diskriminaciji ograničena je. Ostaje pitanje hoće li se rasizam i sadašnje nejednakosti zadržati ili će se odnos jezičnih, etničkih i rasnih manjina mijenjati prema egalitarnijim odnosima. Hoće li do promjene doći kroz dobrovoljno djelovanje dominantne anglokanadske većine, ili će neravnopravne manjine biti ponukane mobilizirati svoje resurse prije no što se sistem počne mijenjati u njihovu korist. Odgovor ovisi dijelom o ravnoteži snaga između zainteresiranih grupa. Jer, manjine nemaju nužno međusobno istovjetne interese; interesi urbanih migranata ne moraju se podudarati s onima autohtonog stanovništva u ruralnoj periferiji. Rezultat ovisi i o tome koliko će dominantne skupine biti u stanju spoznati vlastiti dugoročni interes koji nužno uključuje pomak ekonomskih resursa, političke moći i socijalnog položaja u prilog neravnopravnih manjina. Bez jasno artikuliranog protesta, nije vjerojatno da će doći do povoljnih promjena u odnosu na rasne i etničke manjine (23: 137). Pitanje moći je središnje, a ono uključuje složenu interakciju između objektivnih materijalnih snaga i subjektivnih simboličnih sociokulturnih. Pristup ekonomskim izvorima i tehnologiji valja povezati s etničkom svijesću, organizacijskom efikasnošću i odgovarajućim vodstvom, ukoliko manjine žele izići iz uvjeta neravnopravnosti.

Stanovita prijetnja efikasnijoj provodbi politike multikulturalizma proizlazi iz opće klime finansijskog konzervativizma, s naglaskom na smanjenju vladinih izdataka. Programi namjenjeni olakšanju kratkoročne adaptacije migranata, kao i njihove dugoročne integracije u kanadsko društvo zahtijevaju znatno više od simboličke podrške (23: 138).

* * *

Na kraju, mogli bismo iznijeti i neke vlastite misli o multikulturalizmu u kanadskom kontekstu.

Prvo, kanadski oblik multikulturalizma, neovisno o konkretnim političkim uvjetima u kojima je nastao, omogućuje stanovitu utjehu imigrantskim skupinama u prijelaznom razdoblju prilagodbe kanadskoj sredini, ali na daljnji opstanak pogotovu manjih etničkih skupina djeluju snažni asimilacijski procesi, uvjetovani dominantnim položajem engleskogovornih kultura, ne toliko u samoj Kanadi, koliko i u svijetu.

Drugo, u kanadskom kontekstu multikulturalizma (kao i u drugim sličnim okvirima) jezična asimilacija bit će neminovna ukoliko neslužbeni etnički jezici ne uspiju osigurati za sebe neku *isključivu komunikacijsku domenu* zbog koje će znanje tih jezika biti i od praktične koristi za mlađe pripadnike etničkih manjina. Komunikacija s matičnim narodom predstavlja jednu takvu isključivu domenu. Drugu bi mogla predstavljati komunika-

cija unutar međunarodnih dijaspora (primjerice kada Hrvati iz Kanade komuniciraju s Hrvatima iz Argentine na hrvatskome jeziku).

Treće, sudeći prema indikacijama iz popisa stanovništva Kanade, stanovita etnička svijest ostaje i nakon jezične asimilacije, međutim za »bijeje« etničke manjine koje nemaju neku drugu čvrstu osnovu identiteta (kao što je distinktna religija u Židova, Ukrajinaca i Srba) jezična asimilacija znatno ubrzava njihovu potpunu asimilaciju.

Naposlijetku, treba reći da je i stanje u matičnim zemljama također važan element u očuvanju etničkih svijesti iseljenika i njihovih potomaka u Kanadi (kao i u drugim imigracijskim zemljama). Ukoliko se u matičnim zemljama razvijaju dinamični i privlačni kulturni procesi, ukoliko su te zemlje prisutne u pozitivnom svjetlu na svjetskoj sceni, utoliko će manjine u kanadskom »etničkom mozaiku« imati više interesa da održavaju i razvijaju svoje kulturne baštine. Naravno, razvitak kulturnih baština podrazumijeva i prožimanje (pa i standardizaciju) u odnosu na druge kulturne baštine u kanadskom »etničkom mozaiku«, kao i u odnosu na kulturne tokove u matičnim zemljama, ili bolje rečeno u zemljama porijekla kanadskog pučanstva. U tom slučaju korist postaje obostrana, i multikulturalizam prestaje biti samo politički program.

LITERATURA

1. Abu-Laban, Bahu i Donald Mottershead. »Cultural Pluralizam and Varieties of Ethnic Policies«, *Canadian Ethnic Studies/ Etudes ethniques au Canada*, VIII/1981, No. 3, str. 44-63.
2. Алексеев, Валерий П. Историческая антропология и этногенез. Москва: Наука, 1989. 285 str.
3. Burnet, Jean. »Multiculturalism, Immigration and Racism: A Comment on the Canadian Immigration and Population Study«, *Canadian Ethnic Studies/Etudes ethniques au Canada*, VII/1975, No. 1, str. 35-39.
4. »Canada«, *The Economist*. June, 29. 1991, str. 1-18.
5. CERI (Centre pour la Recherche et l'Innovation dans l'Enseignement). *Les enfants de migrants a l'école*. Paris: OECD, 1987. 335 str.
6. Clark, Grahame. *World Prehistory in New Perspective*. London: Cambridge University Press, 1978. 554 str.
7. Davis, David Brion. *The Problem of Slavery in Western Culture*. New York: Oxford University Press, 1988. 505 str.
8. Edwards, J. i J. Chrisholm. »Language, Multiculturalism and Identity: A Canadian Study«, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 8/1987, No. 5, str. 391-408.
9. Евтух, Владимир Б. »Украинская иммиграция в Канаде: некоторые аспекты социально-демографической интеграции«, *Migracijske teme*, 5/1990, br. 4, str. 491-510.
10. Fiedel, Stuart. *Prehistory of the Americas*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 386 str.
11. Foster, Lois i Anne Sietz. »The Politicization of Language Issues in 'Multicultural' Societies: Some Australian and Canadian Comparisons«, *Canadian Ethnic Studies/Etudes ethniques au Canada*, XXI/1989, No. 3, str. 55-73.
12. Grant, George. *Technology and Empire — Perspectives on North America*. Toronto: Anansi, 1969. 143 str.
13. Isajiw, Wsewolod W. »Multiculturalism and Integration of the Canadian Community«, *Canadian Ethnic Studies/Etudes ethniques au Canada*, XV/1983, No. 2, str. 107-117.
14. Jakešová, Elena i Anton Vavruš. *Kanada*. Bratislava: Obzor, 1986. 237 str.
15. Jones, Gwyn. *The North Atlantic Saga*. Oxford: Oxford University Press, 1986.

16. Lupul, Manoly R. »Multiculturalism and Canada's White Ethnics«, *Canadian Ethnic Studies/ Etudes ethniques au Canada*, XV/1983, No. 1, str. 99-107.
17. Mackie, Marlene. »Our Culture/Your Culture«, *Canadian Ethnic Studies/ Etudes ethniques au Canada*, X/1978, No. 1, str. 45-50.
18. Morton, W.L. »The Historical Phenomena of Minorities: the Canadian Experience«, *Canadian Ethnic Studies/ Etudes ethniques au Canada*, XIII/1981, No. 3, str. 1-40.
19. Народы мира: историко-этнографический справочник. Москва: Советская энциклопедия, 1988.
20. McNaught, Nenneth. *The Penguin History of Canada*. London: Penguin, 1988. 434 str.
21. Нитобург, Е.Л. (od. red.). Африканцы в странах Америки – Негритянский компонент в формировании наций западного полушария. Москва: Наука, 1987. 406 стр.
22. Palmer, Howard. »Canada: Multicultural or Bicultural«, *Canadian Ethnic Studies/ Etudes ethniques au Canada*, III/1971, No.1, 109-118.
23. Richmond, Anthony H. *Immigration and Ethnic Conflict*. Toronto: MacMillan, 1988.

CANADA: MULTICULTURALISM

SUMMARY

In the paper, the authors attempt to describe the dimensions and aspects of multiculturalism in the Canadian context. Their first claim is that multiculturalism is one of the possible political solutions for solving the problem of cultural pluralism. Cultural pluralism, *per se*, is an anthropological state which for a large part develops spontaneously. Summarising the model of Abu-Laban and Mottershead, the authors note four political solutions for cultural pluralism: »corporative« pluralism (e.g. the USSR and Switzerland), »nominal« pluralism (Paraguay, Iceland), »liberal« pluralism (USA) and so-called »integrative« pluralism for which the example is Canada. In the next part of the text, the authors describe the general spatial and historical aspects of Canada, and especially the problem of ambivalence felt by people in a large and geologically old land with a rather shallow stratum of human habitation. After noting this problem, the authors present an overview of settlement to Canada, right until the recent immigration waves. Owing to immigration, the ethnic structure of Canada has changed: in the hundred or so years before 1981, the proportion of people of British descent has fallen from 60 % to 40 %; the share of Francocanadians has remained about 30 %, while the proportion of Canadians of non-British and non-French descent has risen from 10 % to 30 %. However, the change in the ethnic structure of the country was not the major influence in accepting the policy of multiculturalism. According to the authors, the most important factor for the development of cultural pluralism was the presence of people of French origin in an otherwise British imperial context. The Franco-Canadians were able to continuously increase their numbers until the middle of the 20th century, when they were finally included in the trend of demographic transition. Afterwards the political demands of Franco-Canadians for greater autonomy in respect to the dominant Anglo-Canadian context began to grow. Among other factors, in the context of these growing demands Canada entered into a crisis in the sixties. The authors describe the attempts of the Canadian government at this time to plan a new program of bilingualism for the country. At the height of the crisis, the Canadian government opted for the alternative concept of »multiculturalism in a bilingual framework«. The following section of the paper, the authors describe the general characteristics of the new »multicultural« policy, noting various (Canadian) criticism in regard to the significance and scope of multiculturalism in Canada. Finally, they offer three general conclusions: first – multiculturalism may actually facilitate the adaptation of immigrants to the Canadian milieu; second – unless ethnic minorities find a practical and specific role for their languages, multiculturalism will not stop linguistic assimilation; third – the situation in the home countries of ethnic minorities is very important for their affirmation in Canada (i.e. in the context of multiculturalism).